

РЕЦЕНЗИЯ

За дисертационен труд на тема: „Алтерглобалистки перспективи: политически ориентации и културни практики в социалните центрове на Балканите“ на Зорница Минчева Драганова, докторант към Катедра Културология, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата 05.11.01.
(Културологични изследвания).

От доцент д-р Меглена Иванова Златкова, Катедра Етнология, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, член на научното жури, назначено със Заповед на Ректора на СУ № РД-38-305/ 19.05.2017 г.

1. Представяне на дисертацията. Приноси.

Дисертационният труд на Зорница Минчева Драганова „Алтерглобалистки перспективи: политически ориентации и културни практики в социалните центрове на Балканите“ се състои от въведение, четири глави, обобщение и въпроси, библиография, включваща 112 заглавия на български и английски и френски език, интернет източници и приложение със списък и информация за респондентите и типа проведени с тях интервюта. Общият обем на текста е 204 страници. Докторантката има две публикации на български език по темата на дисертацията, които са в сериозни академични издания. Научният ръководител на дисертацията е доц. д-р Даниела Колева.

Дисертацията представя качествено антропологично изследване в осем града и четири държави и анализ в съпоставителен план на културните практики и политическата ориентация в изразяване на алтерглобализма на активисти от социалните центрове в тях като предлага интерпретация и модел в съпоставителен план на балканските страни.

Структурата на дисертацията е добре балансирана и отразява спецификата и етапите на проведеното изследване, а именно, антропологична теренна работа, водена от изследователски въпроси и използване на подхода на обоснованата теория (‘grounded theory’) и теоретично концептуализиране.

Във въведението са зададени връзките между основните понятия и теоретични концепции, свързани с осмислянето на алтерглобализма, принципите на пряката демокрация и културните практики и дискурсивни интерпретации в и от социалните центрове в четири балкански страни. В това поле полага и основните изследователски въпроси на дисертационното изследване, формулира задачите на дисертационната теза и описва методологията и изследователския процес.

Искам да отбележа, че докторантката коректно и авторефлексивно следва избрания подход, като не предполага предварителна хипотеза, а задава три „писти“, по които ще развие изследването си (стр. 9) – 1. да идентифицира алтерглобалистките визии, принципи, практики и дебати, както и клъстърите от значения в теоретичните дебати; 2. да провери има ли наличие на маркери за трансформация на тези идеи в социалните центрове, в които е провела теренните си проучвания; 3. да изследва социалните центрове като „инфраструктура на социалните движения“; 4. да анализира клъстерите „социален център – общност – колектив“ и да очертае противоречивото отношение между идеологическото конструиране на социалните центрове като възможна мобилизация на ресурси и културните практики като стабилизация на ресурсите, т.е. постоянното напрежение между центробжността на идеологическата флуидност и антиинституционализация и центростремителността на „сдружаването“, „солидарността“ и „заедността“ и 5. да проблематизира универсалистките подходи на алтерглобализма (дори и с претенции за локалност) в политическите и социокултурните контексти на четири балкански държави в период на заостряне на политическия конфликт – протестите и реакциите към политиките на икономическите рестрикции след кризата от 2008-2009 година.

Смятам, че тези задачи на дисертационния труд много добре очертават полето, в което ще се разположи анализът в следващите глави. Искам да поздравя докторантката, че още в началото ясно заявява своето място в тези социални центрове и променящото се отношение към тях – от активист към изследовател. Смятам, че е спазен етичният кодекс на антроположкото изследване при прилагане на метода „включено наблюдение“, но бих обърнала внимание, че някои от описаните случаи не предполагат достатъчно „включване“ в общността и бих определила присъствието в събития, организирани от социалните центрове и разговорите с участниците като пряко наблюдение или бърза преценка на участника. Приветствам и вписването в цялостния текст на пласта на автоетнографията, който освен нужната антропологическа рефлексивност спрямо обекта на изследване, демонстрира и осмисляне на промяната във възприятията на самия изследовател, свързана с различния му статут – от доброволец и участник към докторант.

В уводната част накратко са представени социалните центрове, изследвани от Зорница Драганова – в София, Варна и Пловдив, България, Солун и Атина в Гърция, Истанбул, Турция и Скопие, Република Македония. Тук предварително бих подчертала съгласието си, с нейната преценка, че това е приносно етнографско изследване в четири балкански държави, което има потенциал за сравнителен анализ и извеждане на динамичен модел, но модулиран от локалните контексти на две пост-социалистически страни – България и Македония и две страни със значими в обществата леви идеи – Гърция и Турция. Тези многообразни терени, докторантката успява да осмисли и инструментализира през две „писти“ – тази на колективното въображаемо и на локалното и градското. Двете проблематизации, според мен, са много удачни и дават ключ за организиране на цялостния текст на дисертацията.

В първа глава „Алтерглобалистки перспективи: общи ориентации“ докторантката проблематизира някои от водещите концепции, идеи и теории за глобализацията, алтерглобализма, социалните движения и форми на протест срещу статуквото на

капиталистическата система и неравенствата, както и алтернативите на тази система като социална критика и практики. Тя подчертава, че този обзор няма претенции за изчерпателност, а по-скоро създава теоретични и интерпретативни мостове, които да обвържат изследователските наблюдения, анализи и изводи от терена, с теоретичното обобщение, което ще бъде представено по-късно. Тя обосновава и избора на автори и идеи с това, че те са познати на събеседниците от нейните терени и са част от дискурсите на представянето на центъра пред другите. Не се чувствам достатъчно компетентна да коментирам избора на автори и идеи от пъстрата палитра на критици на модерността, глобализацията, икономическите и политическите системи, социалните движения. Бих отбелязала, че според мен, докторантката коректно поставя и след това спазва ограниченията, които имат своята методологическа предпоставка, а именно – подходът на обоснованата теория – от терена към теоретичните обобщения.

Във втора глава „Алтерглобалистки принципи и практики“ Зорница Драганова акцентира върху втората част от заглавието на дисертационния си труд, а именно как критиката към представителната демокрация намира израз в различни практики като търсене на консенсус, хоризонталност на позициите, социално равенство и солидарност, отказ от колективни идентичности. В тази глава докторантката включва и някои критични бележки към автономизма и самоорганизацията, които ще бъдат основание за структуриране на представянето на терените и наблюдения върху някои успешни и по-трайни и някои нетрайни практики на социални центрове в осемте изследвани града.

Като градски антрополог, за мен беше много интересно представянето и интерпретацията на случаите на социалните центрове, изследвани от авторката: „Хаспел“ – София, „Аделанте“ – София, Солидарен център Варна, Клуб „Нещото“ – Пловдив, „Микрополис“ („Μικρόπολις“) – Солун, „Носотрос“ („Nosotros“) – Атина, „Дон Кихот“ (Don Kışot) – Истанбул, както и групата около „Свободен център за свободни хора“ – София; наблюдение в „АКСЦ“ („Автономен Културно Социјален Центар“) – Скопие; социалния център „Джафераа“ („Caferağa“) – Истанбул. Допълнителен пример е и центърът „La gueule poïge“ в Сент-Етиен, Франция. От тази гледна точка смятам, че основните приноси глави на дисертацията са третата: „Теренна работа. Социални центрове на Балканите“ и четвърта: „Социалните центрове и градското пространство“.

Зорница Драганова прави многогодишни изследвания. Теренните материали са не само интервюта, но и видеозаписи, пряко, косвено и включено наблюдение, анализ на интернет представяне, теренни записки. Не са много младите колеги, които търпеливо и систематично правят плътно описание на терена си и поздравявам Зорница, че е предпочела този труден аналитичен път на проблематизация и представяне на изследователските си наблюдения и изводи. Както вече споменах, голяма част от нейните градски изследователски търсения са автоетнография – „тя“ като доброволец, „тя“ като участник в лятно училище, тя „като инсайдер“ или „аутсайдер“, „тя“ като потенциален доброволец, „тя“ като докторант. Смятам, че изборът на случаи е удачен, защото макар и да има елемент на спешна антропология (теренът ѝ се „случва“, докато „прави“ теренно изследване – протести, политически промени, експлициране на позиции, създаване или разпадане на социални центрове), той показва локалните контексти на четирите държави. Прави впечатление, че докато примерите от София, Варна и Скопие, а донякъде и

Истанбул са представени в своята динамика, но все пак в парадигмата на алтерглобалистките форми на самоорганизация, то клуб „Нещото“ в Пловдив като че ли „се съпротивлява“ да бъде съпоставян с другите. Докторантката донякъде го представя като екстреман пример, който дава нюанси на изследваните социални и културни практики и дискурси, свързани с алтерглобализма, но, от друга страна, той поставя акценти в дискурсивното конструиране, свързано с локалността и града.

И тук бих искала да подчертая две проблематизации, които прави Зорница – градското наследство и общността. Ще си позволя да направя коментар, свързан именно с тази съпротива на клуб „Нещото“ да бъде интерпретиран като социален център. След като докторантката сама отбелязва, че дискурсите на и за клуба са изтъкани от противоречия и хетерогенни елементи с оглед на отношението „общност“ – „колектив“ и коментира, че връзките между активните актьори са по-скоро от семеен тип, ми се струва, че би било добре за разбиране на интерпретативния пласт на градското наследство да зададе в началото работна дефиниция, която да обогатява, оборва, оспорва или критикува при представяне на терена. Такава дефиниция се появява чак на страница 158, а именно градското наследство като „алтернативно наследство“ (по Райна Гавраилова). Тази дефиниция, според мен, в известна степен противоречи на извода, за клуб „Нещото“ че наследява южняшки тип градско живеене, което не е особено убедително обяснение. Така и много интересното наблюдение, че клубът дискурсивно се самопатримониализира чрез представянето си като съвременно читалище, т.е. чрез стремеж към идентичност и историчност остава не докрай развито.

Докторантката отделя особено внимание на социалните центрове в Гърция и тук отново я поздравявам за изследователския интерес, а и шанс, да наблюдава социалните и културните практики, свързани със солидарност в един знаков за Гърция период (2011 – 2016 г.), предоговаряне на политическото, във връзка с политиките на ограничения и икономическа криза, както и с бежанците от близкия изток, които минават през страната на път за западна Европа или остават в бежански центрове. Смятам, че е приносно към етнографията на протестите и социалните движения и центрове в Атина наблюдението, че в квартал Екзархия и площад Екзархион се променят социалните актьори и общите публични пространства се „изземват“ от криминализирани дейности, както и съпротивите срещу това изземване на „правото на град“ от частни интереси. Сполучлива е аналогията и с протеста във Варна срещу изземването на публични пространства от града от частна икономическа групировка.

На 147 стр. Зорница прави обобщението, че „практикуването на пряка демокрация се възприема като наследство от една квази въобразена, идеална Древна Елада на Балканите“ и гръцкият пример в съживяването на това наследство, има особена тежест, просто поради географската си близост. Струва ми се, че този извод може да се разшири в посока на многопластовостта на градските наследства и поливалентността на контекстите в балканските държави в плана на форми на политически живот, „граждански общества“ и публични дискурси.

Както вече споменах, четвърта глава анализира, интерпретира и обобщава изводите от теренните изследвания като проблематизира градското, локалното и наследството и

наследяването на форми на социална солидарност. Давайки си сметка за трудностите да се навлезе в четири толкова различни контекста, искам да поздравя Зорница, че тя е успяла да осмисли и убедително да защити тезите си, че чрез алтерглобалистката идеология се формулира социална критика и че „в контра-дискурсите се включват централизираните политики, които се прилагат отгоре надолу, включително и управлението на историческото наследство като градската култура, местата на памет и разказите за и около споделяното от гражданите пространство.“ (стр. 160) С изключителен усет за детайла и за специфичността на формите на флуидна социалност около тези центрове Зорница уплътнява описанието с персонажи, които формулират тези позиции – архитекти, студенти от социалните науки, млади хора, безработни. Макар, че това не е цел в изследването ѝ, тя очертава профили на тези актьори в полето, което също обогатява знанието на съвременните градски жители в големите балкански градове и връзките между тях. На мен все пак би ми било интересно да разбере може ли да се направи типология и на общностите, които се сформират от и около тези социални центрове. На места се споменава, че 15-16 човека е нормален брой за ядрото, но предполагам, че може да се очертае и модел във флуидността и преливането на участниците в събитията, организирани от него.

Искам още веднъж да акцентирам върху много сполучливия избор на Зорница да изследва алтерглобализма през градския контекст, който е и наследяем, но и променящ се. Много е интересен изводът, че духът на мястото, кварталът, геният на мястото, наследството са мобилизационни ресурси по-скоро в Атина, Солун и Истанбул, докато в София, Скопие, Пловдив и Варна квартали няма. В „новите демокрации“ връзката с мястото е по-скоро проекция на властовите отношения, „протестът“ или изразяване на политически идеи са ситуирани в градския център, а градската периферия е по-скоро аполитична. Проблематизирането на наследството и наследяването на града в последната глава прави много интересни връзки между пространствата, местата и социалния и колективния имагинариум – теза, която е успешно защитена.

Теоретичната постмодерна интерпретация на града като телесност, анализите на модерната и постмодерна публичност на Юрген Хабермас, съчетани с разработките на Мишел Ротенберг и Ив Графмайер по градска антропология и социология, които Зорница Драганова познава и използва и дават възможност да осмисли и представи вариациите на логалната градскост. Изследването на социалните центрове дава много добра перспектива към разбирането как функционира градското като политическо. Мегалополисът Истанбул се „свива“ в неговите символно значими места – Истиклял, Гези, Хайдарпаша и др., голямата Атина е сводима до квартала Екзархия и площада Екзархион. От друга страна, големите за България и Македония, но иначе функциониращи като малък град места в Скопие, Пловдив, София и Варна са наследили мрежовите общества на социализма, които все още нямат ясна стратификация и оттам силна джентрификация на градски квартали. Затова и в местата в Истанбул и Атина могат да дойдат нови хора, те да са флуидни, но свързани с мястото, а в Македония и България са общностите, мрежовите връзки, дори тези от семеен тип, както ги определя докторантката по повод на клуб „Нещото“ в Пловдив.

Последната част от дисертацията, която авторката е нарекла обобщения и въпроси, по-скоро обогатява изследователските перспективи, които да надградят това изследване, защото „теренът“ е топъл, променящ се и всяка заключителна теза, както тя отбелязва,

може да бъде само временна. Но именно този позход и дава възможност още веднъж убедитено да защити отговорите на изследователските си въпроси и да направи аналитични обобщения на основните твърдения в дисертацията си. Поставените в началото задачи са убедително разработени и защитени в текста.

Авторефератът коректно представя дисертацията и приносите са добре формулирани.

2. Въпроси и бележки.

Вече имах възможност да отправя някои въпроси и коментари в рецензията до тук, но ми се струва интересен един аспект, който само е загатнат на 107 стр., но не е развит експлицитно и бих помолила това да бъде направено в устната защита. Каква е връзката на алтерглобалистките идеологии и практики на социалните центрове и ню ейдж, доколко има взаимодействие на идеите и осмисляне от социалните актьори?

Различните интерпретативни пластове на текста граматически са отделени с различно глаголно време – представянето на теренната работа и реферирането на теоретични идеи на други автори, което смятам за сполучлив избор. Бих препоръчала, обаче, езикова редакция, за да се отстранят множеството правописни и пунктуационни грешки, както и останалите ненужни съкращения. Към техническите грешки, които са лесно отстраними, бих добавила и изпуснати позовавания в текста и останали фрази като: „както отбелязва авторът“, но липсва заглавие и страница на статията или книгата му.

Не познавам лично докторантката, но от автобиографичната ѝ справка става ясно, че тя е целенасочена в своя интерес към темата не само като бакалавър по културология и магистър по философия на Софийския университет, но и като стипендиант на престижни български и международни организации. Тази активност е дала възможност да направи своите теренни изследвания и да осмисли и представи в множество научни форуми и летни училища своите идеи, което показва научна зрялост.

Накрая ще обобщя, че представената дисертация е сериозна научна разработка, която има приносен характер и обогатява знанието ни за съвременните форми на градското и политическото. Тя е задълбочено качествено теренно изследване и интерпретация на политическата ориентация и културни практики в и на социалните центрове в четири балкански страни.

Заключение: Като имам предвид посочените приноси, качествата на научния труд и докторанта, гласувам „за“ и убедено препоръчвам на членовете на научното жури да вземат решение за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ на Зорница Минчева Драганова.

01. 09. 2017 г.

Рецензент:

Гр. Пловдив

(доц. д-р Меглена Златкова)